

УДК 94(73).091.7

<http://doi.org/10.17721/2524-048X.2018.11.254-270>

Володимир Юшкевич,

кандидат історичних наук, докторант

Київський національний університет

імені Тараса Шевченка

ОСНОВНІ НАПРЯМКИ СПІВПРАЦІ МІЖ ВІЙСЬКОВОЮ РАДОЮ З ПИТАНЬ БІЖЕНЦІВ США ТА НЕУРЯДОВИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ (1944 – 1945)

Анотація. У статті аналізується один із векторів практичної роботи Військової ради з питань біженців (далі – ВРБ), пов'язаний зі співробітництвом американської урядової агенції з громадськими організаціями. Метою діяльності нової держструктури США, яка постала наприкінці Другої світової війни, було планування й здійснення допомогівих та рятувальних акцій щодо євреїв і переслідуваних нацистами меншин в умовах воєнного часу. Ця організація з'явилася на початку 1944 р. завдяки зусиллям американського міністра фінансів Генрі Моргентау-молодшого та за підтримки Президента Франкліна Рузвельта. ВРБ доповнювала міжнародні організації, які опікувалися питаннями вимушених мігрантів та активним учасником яких були Сполучені Штати. У статті показано, що упродовж шістнадцяти місяців своєї роботи досліджувана держструктура могла виконувати специфічні завдання на території нейтральних та окупованих країн завдяки прямому підпорядкуванню американській адміністрації. Відсутність потреби в ухваленні колективних рішень шляхом консенсусу, робила ВРБ більш гнучкою та оперативнішою організацією, порівняно з міжнародними утвореннями – Міжурядовим комітетом з питань біженців та Адміністрацією Об'єднаних Націй для допомоги та відбудови. Встановлено, що важливою складовою роботи Військової ради було співробітництво з громадськими неурядовими об'єднаннями. Визначено коло американських

єврейських та християнських структур, що налагодили тісне співробітництво з Військовою радою. Значну увагу приділено аналізу основних напрямів двосторонньої співпраці. Важливим елементом реалізації допомогової політики США у поневоленіх нацистами країнах Європи стало залучення фінансових ресурсів низки, головним чином єврейських, громадських організацій. Відзначено, що неодмінною складовою діяльності ВРБ були фінансова та дипломатична робота в нейтральних країнах Європи, яка посилювалася завдяки співпраці з агентами неурядових структур на окупованих територіях.

Ключові слова: ВРБ, Ф. Рузвельт, Г. Трумен, Друга світова війна, євреї, військові біженці, неурядові організації, США.

Великі міждержавні конфлікти двадцятого століття зумовлювали виникнення катастрофічної демографічної ситуації в Європі, одним із проявів якої була поява величезної кількості вимушених переселенців. Намічені влітку 1938 р. на Евіанській конференції плани стосовно міжнародної координації підтримки виїзду з нацистської Німеччини представників переслідуваних з політичних мотивів меншин фактично були зірвані новим великим військовим конфліктом.

Тема американської допомогової політики стосовно європейських біженців напередодні та у роки Другої світової війни не достатньо досліджена в історіографії. Різноманітні аспекти діяльності Військової ради з питань біженців до недавнього часу або оминалися зарубіжними фахівцями або висвітлювалися схематично [10]. Упродовж тривалого часу створені по «свіжих слідах» звіти про роботу організації лишалися унікальними друкованими працями. Мова йде про звіт виконавчого директора ВРБ та тритомник «Історія ВРБ» [8; 4-6]. Нещодавно ці прогалини були дещо заповнені внаслідок появи дисертаційного дослідження Ребеки Елбердінг [3]. Однак, незважаючи на це, можна констатувати відсутність окремої праці, в якій би аналізувався відносини Військової ради з неурядовими громадськими організаціями. Отож метою даної

статті є фокусування уваги на заходах практичного втілення планів ВРБ, зокрема стосовно фінансування рятівних операцій та збору інформації на окупованих нацистами територіях, здійснюваних завдяки співпраці з європейськими представництвами неурядових американських структур.

Оскільки в 1943 р. надії на швидкий розгром країн Осі, що виникли після капітуляції Африканського корпусу в Тунісі та виходу з війни Італії, не виправдалися. Ф. Рузвельту довелося скоригувати свою позицію стосовно того, що переслідуваних осіб може врятувати лише військова перемога над нацизмом [2 р. 237]. Наміри Президента збігалися із запитом єврейських активістів, якими у жовтні 1943 р. було проведено низку заходів. Серед них, вирізнявся марш чотирьохсот равинів урядовим центром Вашингтону та зустріч із віцепрезидентом Г. Воллесом, де піднімалося питання створення допомогової структури під егідою уряду США. Одним з представників «групи Бергсона» юристом Фаулером Харпером було розроблено відповідний законопроект, з підтримкою якого виступив сенатор Елберт Томас.

У листопаді 1943 р. в американському Конгресі пройшли слухання стосовно створення спеціалізованої державної установи, головною метою якої був порятунок європейських євреїв від нацистського переслідування. Проте, «Резолюція порятунку» (Rescue resolution), висунута конгресменами Джозефом Болдуїном та Віллом Роджерсом в Палаті представників та сенаторами Гаєм Джилетом і Робертом Тафтом не здобула підтримки парламентарів. Шанси на успішність конгресового проходження законопроекту зменшилися після заяв заступника голови Держдепу США Брекериджа Лонга. 27 жовтня він повідомив, що заснування нової структури є необґрунтованим та викличне непотрібне дублювання функцій Міжурядового комітету з питань біженців (далі – МКБ), загрожуючи самому комітету. За місяць, 26 листопада на конгресових слуханнях Б. Лонг виступив проти білю Джилета-Роджерса. Вдало зігравши на ізоляціоністських настроях конгресменів він повідомив, що США з моменту приходу Гітлера до влади й так надали притулок для 580 000 біженців.

Розуміючи примарність шансів на ухвалення відповідного рішення під час повторного розгляду, запланованого 24 січня 1944 р., міністр фінансів Г. Моргентау-молодший вирішив переконати Ф. Рузвельта ухвалити це рішення самостійно. Тому чиновниками міністерства фінансів було підготовано сімнадцятисторінкову доповідь «Поступливість уряду стосовно вбивств євреїв» (The Acquiescence of this Government in the Murder of the Jews). Напередодні ознайомлення Ф. Рузвельта зі змістом документа, формулювання його назви змінили нейтральним словосполученням «Особистий звіт Президенту». 16 січня 1944 р. під час зустрічі з американським лідером Генрі Моргентау, Джон Пелі та Рендолф Пол представили проект створення спеціального урядового органу, який би займався негайним порятунком європейських євреїв та інших жертв ворожих переслідувань. Одним зі співавторів проекту указу став Оскар Кокс, який працював у Адміністрації Ленд-Лізу та управлінні з надзвичайних ситуацій [9, р. 26].

22 січня 1944 р. Президент Рузвельт підписав указ № 9417, який санкціонував створення Військової ради з питань біженців. До її складу увійшли відповідно займаних посад: держсекретар Кордел Халл (1 грудня його змінив Едвард Райлі Стеттініус-молодший), міністр фінансів Генрі Моргентау-молодший та міністр оборони Генрі Стімсон, який і став формальним головою ВРБ. Метою діяльності цієї організації проголошувалися порятунок жертв ворожих переслідувань. У першу чергу мова йшла про осіб, що перебували на територіях окупованих ворогом і яким загрожувала смерть.

Рада функціонувала як незалежна урядова агенція при Виконавчому офісі Президента США. ВРБ несла відповідальність перед Президентом і була підзвітною винятково голові держави. Завданнями держустанови проголошувалися координація та активна участь у формуванні урядової політики стосовно порятунку біженців. Співробітники ВРБ також мали займатися розробкою планів, програм і заходів щодо порятунку, підтримки, транспортування, надання притулку, допомоги, реабілітації специфічній категорії жертв війни – військовим біженцям. Окрім того, в юрисдикції агенції

перебували питання переселення вимушених мігрантів, пошук місць притулку, створення та організація таборів і забезпечення фінансування відповідних операцій. Всі державні органи зобов'язувалися сприяти роботі ВРБ, у першу чергу в питання збору інформації та забезпечення транспортом.

Свою закордонну діяльність ВРБ здійснювала через призначених Державним департаментом США за рекомендацією ради спеціальних аташе. Невдовзі посланці агенції з'явилися у Туреччині, Швейцарії, Швеції, Португалії, Великій Британії, Італії та Північній Африці.

Безпосередньою реалізацією проектів ВРБ займався виконавчий директор. Першим на цю посаду був призначений помічник міністра фінансів 34-річний Джон Пелі. Пізніше його змінив бригадний генерал Вільям О'Дваєр. Перший директор Військової ради Д. Пелі негайно набрав штат з тридцяти працівників для канцелярської роботи у Вашингтоні. Найняті співробітники займалися переважно фінансовими та казначейським справами. Більшість з них мали досвід попередньої роботи у цій сфері. Не дивно, що офіси ВРБ розташовувалися у приміщенні американського мінфіну.

Оскільки головним напрямом роботи агенції визначили евакуацію євреїв та інших осіб, яким загрожувало фізичне знищення з територій контрольованих силами Осі, то подібні єврейська громада поставила питання про запозичення американського досвіду. Так, невдовзі британські єврейські організації звернулися до уряду Сполученого Королівства з проханням створити в країні Військову раду, аналогічну до американської [7, р. 2].

На прес-конференції у березні 1944 р. Президент Ф. Рузвельт анонсував відкриття на території США Надзвичайного табору для біженців, а 12 червня було повідомлено про створення «вільного порту» для біженців у Форт-Онтаріо в місті Освего, штат Нью-Йорк. Одним з реалізованих ВРБ проектів стало транспортування до «американського притулку» 982 біженців, переважно єврейського походження. Близько сотні з них пройшли через концтабори Бухенвальд та Дахау. Поява на американській землі такої установи спричинили звернення до ВРБ щодо розширення кількості американських «вільних портів».

Так, Союз американських єврейських конгрегацій, ще напередодні офіційного відкриття табору, 28 травня надіслав листа до агенції з проханням збільшити їх кількість у США [12, р. 3].

Значний інтерес до співпраці з ВРБ виявили єврейські громадські організації. Найбільш тісно з Військовою радою співпрацювали Джойнт, Надзвичайний комітет порятунку союзу ортодоксальних равинів Ваад-Хахатцала, Світовий єврейський конгрес, Єврейський робітничий комітет, Американський єврейський комітет, Надзвичайний комітет порятунку єврейського народу, Товариство притулку та допомоги єврейським іммігрантам, Сіоністська організація Америки, Поале-Сіоністська організація. Одним із напрямів такого співробітництва стало обговорення пропозицій, зміст яких зводився до розгляду планів щодо визволення хоч частини євреїв з окупованих територій до нейтральних країн та їх подальше транспортування до нових місць притулку. На думку представників сіоністських організацій центри прийому осіб, врятованих від нацизму необхідно було розміщувати у Палестині [8, р. 12-13]. З числа єврейських громадських організацій чи не найтіснішою було співробітництво ВРБ з Джойнтом. Вже у січні 1944 р. до Вашингтону для налагодження співпраці та проведення консультацій прибув секретар Джойнту Мозес Лівітт.

Хоч при створенні агенції передбачалося виділити мільйон доларів, головний тягар витрат ВРБ мав покриватися за рахунок залучення коштів приватних осіб та структур. Для надання підтримки реалізації рятівних та допомогових проектів у Європі вони мали пройти процедуру державного ліцензування. Згідно положень Акту про торгівлю з ворогом від 6 жовтня 1917 р., будь-яка приватна структура чи особа, що бажала перевести кошти на територію супротивника повинна була одержати ліцензію від департаменту з контролю за іноземними фондами мінфіну США. Якщо раніше ця процедура могла розтягнутися на декілька місяців, то залучення до справи ВРБ дозволяло скоротити її до лічених днів. Існували різні види ліцензій. Так, код «W» означав, що гроші можуть бути витрачені на ворожій території, тоді як коди

«NY» та «PH» пов'язувалися з банківськими установами Нью-Йорку та Філадельфії. Їх використання означало, що освоєння коштів дозволялося здійснювати тільки в межах союзних або нейтральних країн [3, р. 727].

Окрім єврейських громадських організацій процедуру ліцензування пройшли християнські неурядові структури: Квакерська організація Американський комітет Друзів на службі суспільству, Унітаріанський комітет, Національна католицька благодійна конференція, Американський християнський комітет для біженців, Міжнародний комітет спасіння та допомоги, Трудова ліга прав людини, Конгрес промислових організацій комітету військової допомоги, Організація американської допомоги Норвегії [8, р. 12-13].

Ліцензування американських неурядових громадських організацій для переведення коштів за кордон з метою фінансування рятівних акцій міністерство фінансів США здійснювало під пильним контролем закордонних представників Військової ради [8, р. 13]. У такий спосіб вдалося залучити близько двадцяти мільйонів доларів. Найбільшим донором виступив Джойнт, силами якого вдалося зібрати три чверті зазначеної суми. До участі у фінансуванні проектів ВРБ також долучилися Надзвичайний комітет порятунку Ваад-хахацала (понад 1 000 000 \$), Світовий єврейський конгрес (понад 300 000 \$) та інші.

Окрім єврейських громадських організацій, за ліцензуванням до ВРБ зверталось міністерство фінансів польського міграційного уряду в Лондоні. 2 травня 1944 р. йому було надано ліцензію NY 624875 для передачі 30 100 \$ Вааду, спрямованих на підтримку польських єврейських біженців у Шанхаї. Згодом, упродовж вересня 1944 – січня 1945 р. поляки додатково здійснили п'ять транзакцій на загальну суму 74 000 \$ [3, р. 728-732].

Саме цей напрям діяльності ВРБ зазнав серйозної критики з боку британського союзника. Фінансові операції з переведення грошей на європейські рахунки з метою реалізації рятівних та допомогових проектів, на

думку Лондона, ставили під загрозу політику блокади, спільно здійснювану країнами Антигітлерівської коаліції [10, р. 151].

Важливим вектором співпраці з громадськими організаціями був пошук фактів для інформування світової спільноти про нацистські злочини. Ще 7 жовтня 1942 р. Президент Ф. Рузвельт виголосив заяву, в якій зазначалося про відповідальність країн Осі за варварські військові злочини проти цивільного населення і декларувалося створення після завершення війни спеціального трибуналу для нацистських злочинців. У роки війни світовій громадськості було небагато відомо про німецькі концтабори. Більше того, у червні 1944 р. нацисти лицемірним чином продемонстрували представникам «Червоного хреста» зрежисовані епізоди життя єврейських в'язнів у Терезієнштадтському таборі. Показані іноземним гостям школа, лікарня, театр, кафе та дитячий садок були безсоромною містифікацією нацистської пропаганди. Сфальшована дійсність увійшла до фільму «Фюрер дарує євреям місто» та до німецької кінохроніки. Тому існувала потреба пошуку, збирання та передачі інформації про німецькі табори смерті, переважно розташованих на території окупованої Польщі.

У зборі правдивої інформації ВРБ допомагали представники громадських організацій. Найвідомішим випадком їх кооперації стало оприлюднення «Протоколів Аушвіцу» [1]. Інформацію про жахи Освенціму вдалося отримати від в'язнів-втікачів. Доповідь складалася з трьох частин, перша з них «Табори смерті Аушвіц (Освенцім) та Біркенау у Верхній Сілезії», була написана словацькими євреями Рудольфом Врбою та Альфредом Ветцлером і потрапила до рук ВРБ завдяки словацьким підпільникам та співпраці єврейських громадських діячів в Угорщині, Румунії та Швейцарії. Зібрані матеріали були оприлюднені ВРБ 25 листопада 1944 р. До публікованих «Протоколів» також увійшли свідчення Єжи Табау, Арноста Росіна та Чеслава Мордовича. У перекладі іноземними мовами та переправленні матеріалів до нейтральних країн особливу роль відіграли представники Єврейської ради, будапештського

відділення комітету допомоги і порятунку Ваад-Хахатца, женецького відділення Єврейської телеграфної агенції та інші.

ВРБ була не єдиною союзницькою структурою, що опікувалася проблемами політичних біженців у Європі. Проте на відміну від ЮНРРА, МКБ був американською урядовою, а не міжнародною структурою. Невдовзі після створення ВРБ, заступник голови МКБ М. Тейлор звернувся до Ф. Рузвельта з проханням акуратно вибудувати відносини з Міжурядовим комітетом, враховуючи застереження про те, що для багатьох країн факт заснування США нової структури може бути сприйнятий як ознака американського розчарування в перспективах Комітету та в найгіршому випадку спровокувати масовий вихід з нього [10, р. 152].

Для вирішення питань юрисдикції у квітні 1944 р. до Вашингтону прибули керівники МКБ сер Герберт Емерсон та Патрік Малін. На зустрічі з Джоном Пелі вони домовилися, що ВРБ зосереджуватиме свою діяльність на питаннях термінової допомоги на окупованих територіях. Маючи статус американської короткотермінової агенції, Військова рада не мала претендувати на участь у реалізації довгострокових проєктів.

На здійснення ВРБ своєї діяльності не могли не вплинути політичні зміни у Центрально-Східній Європі, що відбулися у першій половині 1944 р., зокрема в Угорщині. Варто зауважити що, якщо напередодні Другої світової війни Угорщина перебувала в колі країн з антисемітськими законами, то після її початку угорська влада не стала поширювати в країні німецьку практику фізичного знищення представників єврейської національності. Перші відповідні акції пройшли ще 29 травня 1938 р., коли місцевим парламентом було ухвалено «перший єврейський закон», що передбачав зменшення на 20 % рівня представництва євреїв серед торговців, журналістів, адвокатів, інженерів та лікарів. «Другий єврейський закон», оприлюднений 5 травня 1939 р., посилив дискримінаційні заходи. Євреї, в переважній більшості, позбавлялися виборчих прав, обмежувалася можливість обіймати керівні посади. Зайнятість в театрі й

кіно, медицині, юридичній та інженерній справі обмежувалася 6 %, у приватній сфері – дванадцятьма відсотками.

Угорських євреїв змушували відбувати трудову повинність на окупованих територіях, проте угорський прем'єр Міклош Каллаї та диктатор Міклош Горті відмовлялися депортувати їх до німецьких таборів смерті. Керівники Угорщини чинили опір німецькому тиску до 19 березня 1944 р., коли у результаті проведення операції «Маргарет», територію королівства було окуповано силами Вермахту. Новий будапештський уряд погодився розпочати депортацію місцевих євреїв до концтаборів. Вивезення євреїв тривали з 15 травня до 9 липня і були припинені окремим розпорядженням М. Горті. Диктатор був змушений це зробити після серії попереджень представників антигітлерівської коаліції та загрози масованих авіаційних атак.

Після зміни влади в Будапешті та незадовго до початку депортацій, 7 квітня 1944 р. до ВРБ звернувся представник Світового єврейського конгресу Леон Кубовіцкі. Він попросив американських чиновників передати по своїм каналам застереження для угорських євреїв, щоб вони усіляко уникали офіційної ідентифікації, відмовляючись від носіння жовтих зірок та шляхом знищення документальних реєстрів [2, р. 273].

Ще з часів Євіанської конференції у 1938 р. нацисти заявляли про свою готовність «торгувати життями». На межі 1938 – 1939 рр. тривали переговори між представниками Міжурядового комітету з питань біженців та німецькими можновладцями стосовно можливості тотального виїзду євреїв з Німеччини в обмін на фінансову компенсацію. Вершиною цинізму стала пропозиція, яку зробив оберштурмбанфюрер СС Адольф Ейхман представнику будапештського комітету допомоги євреям Йоелю Брандту. Зміст есесівських умов зводився до використання принципу «кров за товари», що передбачало звільнення мільйона євреїв в обмін на постачання західними союзниками десяти тисяч вантажівок з продовольством для забезпечення вермахту в боротьбі з радянськими військами [11]. Й. Брандт відбув на Близький Схід, де через представників Всесвітньої сіоністської організації намагався розпочати реалізацію проекту, однак не

зустрів підтримки та невдовзі був заарештований британцями. Невдовзі його допитав представник ВРБ в Туреччині Айра Хіршманн.

Інші пропозиції стосувалися питання бомбардування інфраструктури головного з німецьких таборів смерті. 18 червня, представник організації Агудаш в Нью-Йорку Джейкоб Розенхайм запропонував шляхом авіанальотів знищити залізничне сполучення між Угорщиною та Освенцімом.

З подібним клопотанням виступив швейцарський репрезентант Світового єврейського конгресу Герхард Рігнер, який за підтримки чехословацького міграційного уряду пропонував розбомбити крематорії та газові камери сумнозвісного концтабору. Авіаційний «силовий сценарій» також схвалював засновник Надзвичайного комітету з порятунку єврейського народу в Європі Пітер Бергсон (Гілеел Кук).

Подібні заклики не були позбавлені практичного підґрунтя. Прецедент проведення повітряної атаки мав місце 18 лютого 1944 р., коли літаки британських та новозеландських ВПС, з метою звільнення діячів Руху опору та політв'язнів, здійснили авіабомбовий наліт на в'язницю, розташовану в окупованому німцями французькому Ам'єні. Під час операції було зруйновано тюремні мури та казарми охорони. Проте, у результаті нальоту та дій охорони із понад семисот бранців майже двісті було вбито та поранено. Із 255 осіб яким вдалося втекти, 182 згодом було затримано. Згодом американці зважилися на бомбардування заводу, розташованого поблизу Бухенвальду. Після нальоту 24 серпня 1944 р. 315 таборників загинули, ще майже півтори тисячі бранців одержали пораня різного ступеня тяжкості, що переконало союзників у недоцільності проведення подібних акцій.

Цієї ж думки притримувався єврейський громадський діяч Л. Кубовіцкі, який також виступив проти бомбардувань, що на його переконання могли призвести до значних людських жертв. Натомість 28 червня на зустрічі з виконавчим директором ВРБ Д. Пелом активіст пропонував задіяти загін американських командос або звернутися за допомогою до представників польської Армії Крайової чи інших підпільних груп [2, р. 281].

Однією з найвідоміших рятівних операцій на окупованих територіях часів війни стала місія Рауля Валленберга в угорській столиці. Використовуючи дипломатичний статус першого секретаря шведського посольства він видавав євреям фіктивні документи, за якими вони підлягали репатріації з країни. Скандинавського дипломата де-факто призначили неофіційним представником ВРБ в Угорщині. Р. Валленберг в Будапешті масово видавав тимчасові паспорти, розміщував біженців на території диппредставництв, вирішував питання з їх евакуацією за межі країни. У своїй діяльності швед міг розраховувати на підтримку Будапештської Єврейської ради, Танжерського комітету допомоги біженцям, колег-дипломатів із іспанського та португальського посольства.

Іншою рятівною операцією, до якої були причетні представники ВРБ стала допомога данським євреям у Швеції. Після того, у вересні 1943 р. Данією пройшли чутки про спробу реалізації в країні сценарію щодо «остаточного вирішення єврейського питання», силами місцевих мешканців переважну більшість представників єврейської громади вдалося переправити до сусідньої Швеції, де допомогу їм надавали представник ВРБ Айвор Ольсен та посол США у Стокгольмі Гершель Джонсон.

Після успішного здійснення десантної операції «Оверлорд» керівництво Туреччини взяло курс на перехід від співчутливого нейтралітету стосовно Німеччини до підтримки дій антигітлерівської коаліції, починаючи від акцій порятунку євреїв. Офіційна Анкара оголосила про відкриття портів, надаючи змогу переправляти євреїв через Румунію та Болгарію. Лише за 1944 р., за даними ВРБ 6527 мігрантів потрапили до Палестини «турецьким маршрутом» [13, р. 6].

Щоб не допустити голодної смерті ув'язнених нацистським режимом осіб, ВРБ за допомогою Червоного Хреста передавали у Німеччину трикілограмові продовольчі пакунки. Відповідну державну програму було схвалено 20 лютого 1945 р. При зборі пакунків, ВРБ розраховував на фінансову підтримку недержавних єврейських та християнських організацій. Після того,

вантаж зі США морським шляхом транспортувався до Швеції та Швейцарії, звідки зусиллям МЧХ або швейцарської Асоціації молодих християн посилки транспортувалися до Німеччини [14, р. 1].

По мірі просування лінії фронту в східному напрямі, найголовнішим завданням ВРБ став розшук та порятунок в'язнів нацистських концтаборів на звільнених територіях [15, р. 1-6]. Саме тому від початку весни 1945 р. головним партнером американської державної агенції у цьому питанні стали збройні сили США, представлені в Європі союзним верховним головнокомандуванням. До речі, представниками останнього висловлювалося незадоволення існуючою наприкінці війни системою обліку, зокрема щодо відсутності єдиного реєстру біженців. Після виконання поставлених перед ВРБ завдань, Президент Г. Трумен указом № 9614 від 15 вересня 1945 р. припинив роботу досліджуваної структури.

Отже, створена на початку 1944 р. американська державна агенція вирішувала низку специфічних завдань щодо термінового порятунку переслідуваних нацистами груп населення, у першу чергу євреїв. Реалізація планів ВРБ на окупованих територіях та в нейтральних країнах потребувала тісних контактів із неурядовими громадськими організаціями. Відносини з ними стали однією з найголовніших складових діяльності агенції та розвивалися в руслі державної політики США у фінансовій та інформаційно-пропагандистській площині. Найбільш ефективним видом співробітництва недержавних товариств та ВРБ можна вважати двосторонню взаємодію з метою налагоджування неформальних контактів у Центрально-Східній та Південній Європі, а також фінансування рятівних операцій.

Список використаних джерел та літератури:

1. Auschwitz Report / War Refugee Board – Washington: War Refugee Board, 1944. – 63 р.
2. Breitman R. FDR and the Jews / R. Breitman, A. Lichtman. – Cambridge: The Belknap Press of Harvard University Press, 2013. – 433 р.

3. Erbelding R. L. About time: the history of the War Refugee Board: A Dissertation for Degree of Doctor of Philosophy (History) / Rebecca Erbelding. – Fairfax, 2015. – 796 p.

4. History of the War Refugee Board: With selected documents, January 22, 1944 – September 15, 1945. – Volume 1. – Washington: War Refugee Board, 1945. – P. 1-448.

5. History of the War Refugee Board: With selected documents, January 22, 1944 – September 15, 1945. – Volume 2. – Washington: War Refugee Board, 1945. – P. 449-940.

6. History of the War Refugee Board: With selected documents, January 22, 1944 – September 15, 1945. – Volume 3. – Washington: War Refugee Board, 1945. – P. 941-1433.

7. Jewish Delegation Asks British Government to Establish War Refugee Board in Britain // Jewish Telegraphic Agency. Daily News Bulletin. – 1944. – February, 23. – P. 2.

8. O'Dwyer W. Final summary report of the executive director, War refugee board / W. O'Dwyer. – Washington, 1945. – 74 p.

9. Palmer R. W. The role of Oscar Cox in the creation of War Refugee Board (1943 – 1944) / R. Palmer // Federal History Journal. – 2017. – Issue 9. – P. 26-47.

10. Sjöberg T. The Powers and the Persecuted. The Refugee Problem in the Intergovernmental Committee on Refugees (IGCR), 1938 – 1947 / T. Sjöberg. – Lund: Lund University Press, 1991. – 260 p. – (Lund studies in International history).

11. Szita S. Trading in Lives? Operations of the Jewish Relief and Rescue Committee in Budapest, 1944 – 1945 / S. Szita. – Budapest – New York: Central European University Press, 2005. – 237 p.

12. Union of American Hebrew Congregations Wants “free Ports” // Jewish Telegraphic Agency. Daily News Bulletin. – 1944. – May, 29. – P. 3.

13. The U. S. National Archive. RG 59. General Records of the Department of State. Records Relating to the War Refugee Board. Report of the War Refugee Board for the week of January 22 to 27, 1945. – 7 p.

14. The U. S. National Archive. RG 59. General Records of the Department of State. Records Relating to the War Refugee Board. Memorandum of William O'Dwyer for the President, March 27, 1945. – 3 p.

15. The U. S. National Archive. RG 59. General Records of the Department of State. Records Relating to the War Refugee Board. Report of the War Refugee Board for the Period from May 7 to June 2, 1945. – 6 p.

References

1. WAR REFUGEE BOARD (1944) *Auschwitz Report*. Washington: War Refugee Board.

2. BREITMAN, R., LICHTMAN, A. J. (2013) *FDR and the Jews*. Cambridge: The Belknap Press of Harvard University Press.

3. ERBELDING, R. L. (2015) *About time: the history of the War Refugee Board*. Unpublished Thesis (PhD). Fairfax: George Mason University.

4. WAR REFUGEE BOARD (1945) *History of the War Refugee Board: With selected documents, January 22, 1944 – September 15, 1945*. Volume 1. Washington: War Refugee Board.

5. WAR REFUGEE BOARD (1945) *History of the War Refugee Board: With selected documents, January 22, 1944 – September 15, 1945*. Volume 2. Washington: War Refugee Board.

6. WAR REFUGEE BOARD (1945) *History of the War Refugee Board: With selected documents, January 22, 1944 – September 15, 1945*. Volume 3. Washington: War Refugee Board.

7. *Jewish Telegraphic Agency. Daily News Bulletin*. (1944) Jewish Delegation Asks British Government to Establish War Refugee Board in Britain. February 23.

8. O'DWYER, W. (1945) *Final summary report of the executive director, War refugee board*. Washington: War refugee board.

9. PALMER, R. W. (2017) The role of Oscar Cox in the creation of War Refugee Board (1943 – 1944). *Federal History Journal*. 9, p. 26-47.

10. SJÖBERG, T. (1991) *The Powers and the Persecuted. The Refugee Problem in the Intergovernmental Committee on Refugees (IGCR), 1938 – 1947*. Lund: Lund University Press.

11. SZITA, S. (2005) *Trading in Lives? Operations of the Jewish Relief and Rescue Committee in Budapest, 1944 – 1945*. Budapest – New York: Central European University Press.

12. *Jewish Telegraphic Agency. Daily News Bulletin*. (1944) Union of American Hebrew Congregations Wants “free Ports”. May 29.

13. WAR REFUGEE BOARD (1945) *Report of the War Refugee Board for the week of January 22 to 27, 1945* [Microfilm]. Records Relating to the War Refugee Board. General Records of the Department of State, RG 59. The U. S. National Archive. Washington.

14. WAR REFUGEE BOARD (1945) *Memorandum of William O’Dwyer for the President, March 27, 1945* [Microfilm]. Records Relating to the War Refugee Board. General Records of the Department of State, RG 59. The U. S. National Archive. Washington.

15. WAR REFUGEE BOARD (1945) *Report of the War Refugee Board for the Period from May 7 to June 2, 1945*. [Microfilm]. Records Relating to the War Refugee Board. General Records of the Department of State, RG 59. The U. S. National Archive. Washington.

Volodymur Yushkevych,

PhD (History),

Postdoctorate Student

Taras Shevchenko Kyiv National University

**MAJOR VECTORS OF COOPERATION OF THE WAR REFUGEE BOARD
WITH NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATIONS (1944 - 1945)**

Abstract. The article analyzes one of the areas of the operational work of the War Refugee Board, an American governmental agency that emerged at the end of the World War II. The purpose of the new US government structure was to plan and

implement relief and rescue actions for Jews and Nazi minorities persecuted in wartime. This organization appeared in early 1944 due to the efforts of the Secretary to the Treasury Henry Morgenthau Jr. and with the support of President Franklin Roosevelt. The WRB complemented the international organizations system on refugees, the active participant of which was the US government. The article shows that during the sixteen months of its existence the researched governmental structure was able to carry out specific tasks in the territory of the neutral and occupied countries as it was subordinated exclusively by the American administration. On the other hand, the WRB appeared more flexible in its operational activities in comparison with International institutions and entities (the Intergovernmental Committee on Refugees and the United Nations Relief and Rehabilitation initiative) which needed overall consensus in decision-making process. It is revealed that the important part of the work of the War Refugee Board was to cooperate with public non-governmental organizations. The range of American Jewish and Christian structures that established close partnership with the War Refugee Board has been identified. Considerable attention is paid to the analysis of the main directions of bilateral cooperation. An important element in the implementation of US aid policy in the European armed forces was the involvement of a number of financial resources licensed by the US Department of Defense, of non-governmental organizations, mainly Jewish. It was reached that financial and diplomatic work in the neutral countries of Europe was an indispensable part of the work of the WRB, which was augmented by the cooperation with agents of non-governmental organizations on the occupied territories.

Key words: *WRB, FDR, World War II, Jews, war refugees, non-governmental organizations, USA.*

Надійшла до редколегії 20.09.2018